SÖRMLANDSLÅTEN

1996 Nr 4

SÖDERMANLANDS
SPELMANSFÖRBUND

Sörmlandslåten-

Södermanlands Spelmansförbunds medlemstidning, distribueras till förbundets medlemmar.

Innehåll

Ordföranden har ordet 2
Julbetraktelse från seglande spelman 3
Dans 4
Riksspelman Axel Andersson, Nyköping, har avlidit 5
Uppställning till kadrilj – 1700–talet 6
Nästa års årsmöte och spelmansstämman i Eskilstuna 7
Spelmansstämma i Gnetsa 7
Vem skall denna vimpelen hava– och vem hade den först? 8
Spelmän på Södertörn 10
Kurser den närmaste tiden 12

Sörmlandslåten 1997 planeras

Nr	Utkommer	Sista dag för bidrag
1	vecka 8	1 feb.
2	vecka 21	1 maj
3	vecka 38	25 augusti
4	vecka 48	1 nov

Ansvarig utgivare och redaktör:
N Häggbom
Blidvägen 6
13757 Västerhaninge

Ordföranden har ordet

Den 30 oktober nåddes vi av budet att vår sörmländske storspelman Axel Andersson, Nyköping, avlidit. Han har varit medlem i vårt förbund sedan 1936 och har varit av stor betydelse för vår utveckling under dessa 60 år . Axel Anderson har v varit en stor inspirationskälla för spelman, både unga och äldre och ett föredöme för många i och utanför vårt förbund. Minnet kommer att leva för evigt och vi känner stor tacksamhet för allt han givit oss. Leif Johanssons minnesord över spelkamraten, vännen och läromästaren finns på annan plats i denna tidning.

Året 1996 går mot sitt slut och jag kan väl försiktigt summera minnesbilderna av ett år som ordförande. Först vill jag påstå att det har varit intressant och stimulerande på många sätt. Min hustru anser att det också tagit en del tid.

Det är mycket skrivande och massor av telefonsamtal, det senare har såväl Telia som jag själv haft stor glädje av. Jag har besökt flertalet av våra sörmländska stämmor och haft nöjet att träffa många av våra medlemmar. Det tycker jag är viktigt, för det är ju medlemmarna som är förbundet. Vilken härlig känsla det är att känna gemenskapen och samhörigheten när man står ute eller inne på en stämma och spelar med kända och okända vänner, en upplevelse som jag rekommenderar alla, även de fåglar i vårt förbund som sjunger vackrast. Behovet av sörmländska föredömen är stort och jag tycker att våra egna artister är alldeles för blygsamma när det gäller att visa upp sig.

Vid senaste årsmötet visade Ulf Lundgren upp den imponerande kurskatalogen. De flesta kurserna har kunnat genomföras, men några har fått inställas på grund av för få intresserade. Jag vill vädja till framför allt de olika lagen och grupperna att ställa upp för de här kurserna och se till att många anmäler sig som deltagare. Den närmaste kursen är den 14 december i Södertälje med Leif Johansson och Ulf Lundgren som handledare.

I samarbete med Sörmländska Ungdomsringen och Ungdomsringen Stockholms Distrikt kommer vi att ha en Allverksamhetshelg 4-5 januari 1997. Den kan ni läsa om i denna tidning. Det blir en serie kortkurser som kan rekommenderas till både spelman och dansare och bjuder på många intressanta verksamheter och dessutom, en inspirerande samvaro med trevliga människor.

Julitastämman firar 70–årsjubileum nästa år. Vi har börjat förberedelserna och jag rekommenderar alla att boka in midsommardagen 1997 för Julita. Den skall bli något alldeles extra.

Tack för detta år, alla medlemmar för att ni finns, styrelsen för allt gott arbete som lagts ner för att vi skall kunna leva vidare, redaktionskommittén för arbetet med Sörmlandslåten och tack alla andra för allt stöd för Södermanlands Spelmansförbund. Jag önskar alla en God Jul och ett Gott Nytt 1997.

Ingemar Skoglund

Julbetraktelse från seglande spelman

Det är tomtar målade på fönstren. Stora, med röda näsor och långt vitt skägg. Snöflingorna dalar från ulliga vita moln och renspann är förspända julklappssläden. Klämtande bjällror syns också. Det är som hämtat direkt från Disneys julbilder. Det är bara en sak som inte stämmer. När vi med stora ögon betraktar de här bilderna fyra dagar före julafton 1995 är vi inte vinterklädda och det är inte naturliga isrosor på fönstren, bara målade. Vår klädsel är sommarlätt och palmer skuggar de juldekorerade glasrutorna. Vi befinner oss i Afrika, Tunisien och Monastir. Vi kom den 20 december, med egen båt hela den långa vägen från Sverige. Här skall vi tillbringa minst tre månader och julfirandet blir början på vår vistelse.

Vi, min sambo Doriz och jag, hade funderat en hel del om hur det skulle bli att fira jul i ett annat land där man inte firar jul. Tunisien är muslimskt och där råder andra seder. Hur skulle vi klara oss utan den egenhändigt huggna julgranen? Och glöggen? Och skinkan, muslimer äter inte gris. Ingen Kalle Anka och ingen Karl-Birger Jonsson. Och – ingen tomte. Skulle det vara möjligt att känna och skapa en känsla av jul över huvud taget

Matproblemet först. Det visade sig att en företagssam affärsman just öppnat en butik där han sålde fläskprodukter importerade från Malta. Nu blir ju inte bacon och skivad skinka detsamma som vår svenska julskinka men det fick duga. Glöggen fick vi tillverka själva. Billigt rödvin fanns i matbutiken och kryddorna på marknaden, Det som vi inte led brist på var de för oss så traditionella julfrukterna. De fanns alla att köpa på marknaden, färska. Apelsiner t. ex. fanns det flera sorter av, alla plockade på försäljningsdagens morgon eller – i värsta fall – dagen innan.

Vi var många nationaliteter i hamnen. Engelsmän, tyskar, fransmän, holländare plus några till. Julaftonskvällen samlades många av seglarna och sjöng Christmas carols. Vissa sånger kunde de flesta, Stilla natt t. ex., men många var speciella för varje natitonalitet. Vårt svenska bidrag blev Nu tändas tusen juleljus och framförd av två röster till eget gitarrspel gjorde den stor succé. Juldagen samlades vi igen för julmiddag. Den hade formen av knytkalas och alla tog med sig sin speciella julmat. Vårt svenska bidrag blev en stor gryta nybryggd glögg. Den hade ingen smakat tidigare och den serverades till tonerna av svensk julmusik framförd på

fiol. Framgången vara total och en del tittade nog litet för djupt i vår glöggryta. Med sedvanlig verkan.

Några dagar senare ordnade hamnchefen en "konsert". En scen byggdes upp på den öppna platsen mellan restaurangerna i hamnen och alla båtfarare inbjöds att närvara. Den konserten blev, på sitt sätt, mycket intressant. En orkester som i Sverige skulle ha gått under beteckningen dansband stod för musiken. Sångaren skötte två saker: Han sjöng och han fungerade som mikrofontstativ. Han tog bägge sysslorna på största allvar. Och där satt alla vi på plaststolar och lyssnade, låt efter låt i blandad tunisisk och internationell svensktoppsstil. Något intressantare blev det då vokalisten vilade sig. Då överläts mikrofonen till en annan tunisier som stod för framförandet av tunisisk folksång. Nu fick inte han sjunga så många sånger, kanske beroende på att han fick mer applåder än kvällens huvudartist eller så berodde det på att hans sånger var rätt långa, mellan tio och femton minuter. Inte förstod man ett ord heller. Det kanske var lika bra, vi fick berättelsen i en femtonminutersvisa återgiven för oss av en tunisier som bott i Sverige och talade hjälplig svenska och handlingen var följande: Jag vill, hon vill inte – jag vill, hon vill inte – jag vill, hon vill inte – nu vill hon men då kan inte jag. I femton minuter .....

Julens höjdpunkt blev julklapparna. Då vi kom den 20 december låg det en hel del post och väntade på oss. Den sparade vi till julafton och det var de bästa julklappar vi då kunde tänka oss.

Några av våra båtgrannar ville uppleva den bibliska stämningen i öknen dagarna före jul. Se samma stjärnor som de tre vise männen. Våra vänner kom tillbaka grymt besvikna. De hade fått uppleva ett ökenväder bestående av regn och en dimma värre än de någonsin upplevt till sjöss- i Sahara...

I skrivande stund har novembermörkret lägrat sig utanför fönstret, julgranen är utsedd och listan av julklappsköp lång. Visiter och besök skall planeras, julkort och julbrev skrivas och skickas. Då vi skickade julbrev från Tunisien lade vi dem på posten den 18 december. Fyra dagar senare var de utdelade i Sverige. Ibland får man bingo i postlotteriet. I år blir det riktig skinka igen, och lutfisk och dopp i grytan. För att inte tala om julbord och julotta.

Från oss alla till Er alla en riktigtTREVLIG och GOD HELG !

Ingvar Andersson

Dans

" Till gamla dansbanan på lördagskvällen
uti hemlandets drömfagra bygd.
Vi vandra dit över stigar och hällen
in bland granar och hängbjörkars skygd".

"Långkjolarna svängde och bluslivet trängde
och huvudschaletten den gled ner på nacken
å pojkarna tjoa å stampa med klacken.
Ja. det var i vår ungdoms lyckliga dar".

"Ej mer hörs kring trakten den hurtiga takten
av gammeldagsdansen, musiken och sången
men minnet än lever från tid som är gången.
Ja. det var i ungdomens lyckliga dar".

Hur står det till med minnet, 20–, 30– och 40–talister?
Stämmer de lösryckta raderna ur " Den gamla dansbanan"? I min ungdoms lyckliga dar var det tätt mellan dansbanorna i Daga–och Gnestabygden. När Kalle Jularbo, Eric Öst, Sölve Strand, Grönstedts, för att nu nämna några, svarade för det tonala blev det packat på tiljorna.

Då kostade det någon krona att komma in på festplatsen. Om det var tomt i börsen fanns det ofta något kryphål och inträdespengen disponerades på dansbiljetter à 15–20 öre per styck. Kanske räckte det också till någon flaska lemonad? Flickvännen, antingen det var en "gammal" eller ny, krävde att det bjöds.

PÅ BRYGGOR OCH LOGAR

Men, det dansades långt innan de stora festplatserna, Dansut, och Barrskogen i Gnesta, Sjöliden i Björnlunda, Dammhagen i Stjärnhov och Sättralund i Ludgo, för att nu nämna några, slog upp sina portar.

Överallt där ungdomar samlades och det fanns någon som kunde hantera en fiol, ett munspel eller magdeburgerspel blev det dans. Det dansades på bryggor och logar, i drängkammare, ja till och med vid vägskäl. Och det dansades länge, ofta från solnedgång till solen tittade fram nästa dag.

ÅTER TILL NUTID

Nu skriver vi 1996. Nästan alla utedansbanor är borta. Men, det finns undantag som bekräftar regeln. Följ med och ta en svängom på den lövade banan vid Hyttlöt – en idyllisk plats på gränsen till Åkers bergslag.

På serpentinliknande vägar, från Skeppsta bruk, Gnesta och Björnlunda i öster, från Åker, Strängnäs och Mariefred i norr, anlände danssugna. Den idylliska parkeringsplatsen fylldes snabbt med bilar.

Där har Gåsinge–Dillnäs dansgille, med Olle Olsson i spetsen, under flera år anordnat söndags danser.

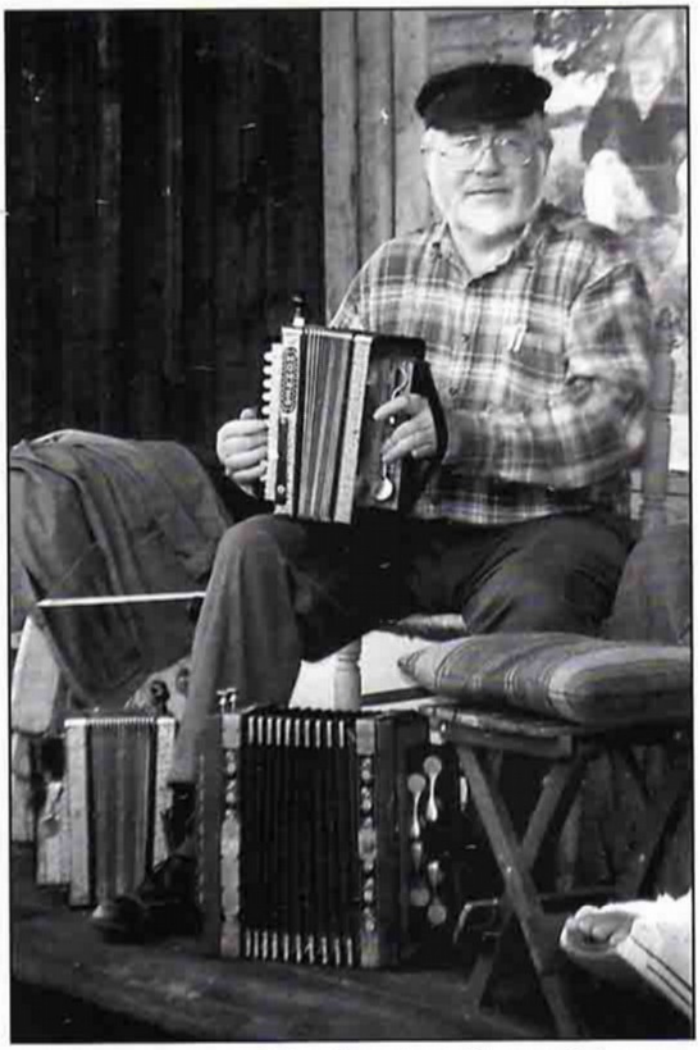

Stilstudie av Bernt Olsson, när han spelar upp till polka. Foto: C G Ohlsson

SÖRMLANDSLÅTEN gjorde ett nedslag på sommarens sista dans– den sjunde sedan premiärdansen den 23 juni.

På scenen hittar vi välkända musiker, nämligen Malmabygdens B–lag, Bernt Olsson, Anita Hedlund, Ing–Marie Sundin och Matts Mattsson. I god tid satt de där och kisade mot den nedgående kvällssolen. Instrumenten låg redo för aftonens inledande långdans.

Namnet på den musikaliska kvartetten är minst sagt vilseledande. Någon B–lagsmusik är det inte frågan om. Namnet har tillkommit av helt annan anledning. Tonerna som fyllde luftrummet var av absolut högsta klass.

Och sättningen, Bernt durspel i olika tonarter, stundtals bytte han till fiol, Anita, Ing–Marie och Matts fioler, fick luften att vibrera av toner.

Men, ingen dans utan att banan är i bästa skick. Tiljorna behandlades enligt konstens alla regler och när de första paren gled ut var underlaget välprepererat.

Som alltid inleds danskvällarna med en timme utlärning av gamla och enkla danser. När det sedan släpptes loss rörde det sig om gammeldans av alla de slag.

Det går fortfarande att ordna danskvällar, sa Olle Olsson. I sommar har de varit välbesökta.

Carl–Gustaf Ohlsson

Riksspelman Axel Andersson, Nyköping, har avlidit

Storspelmannen Axel Andersson är borta. Han föddes den 29:e oktober 1909, som son till spelmannen Gustaf Wilhelm Andersson, född 1878, var far Anders Gustaf Gustafsson, född 1840, och bror också var spelmän. Axel Andersson avled den 30 oktober 1996, dagen efter sin 87:e födelsedag.

Det var inte självklart att det var Axel som skulle axla spelmansrollen efter far och farfar, men det visade sig ganska snart att det var han , som hade störst fallenhet för detta av sönerna och det blev naturligt att även Axel skulle spela fiol. Han lärde sig tidigt sin fars och farfars låtar och var snart ute och spelade dem, ensam eller tillsammans med andra spelmän. Axel Andersson repertoar bestod, som sagt, till stor del av låtar efter far och farfar ,men han var också en flitig och duktig kompositör.

Han var medlem i Södermanlands Spelmansförbund nästan från starten 1925 och var sedan länge hedersmedlem. Han var tillsammans med bl. a. Spel–Arvid Karlsson även med och bildade Nyköpingshus Spelmansgille i början av 1950–talet. Axel Andersson blev riksspelman 1945 på Stenhammar i Flen och tilldelades Zorns guldmärke på riksspelmansstämman i Nyköping 1990. Han innehade även spelmansmedaljen i guld tillsammans med hustrun Elna.

Jag lärde känna Axel och Elna i slutet av 1970–talet, då jag sökte upp dem i deras vackra hem på Östra Trädgårdsgatan i Nyköping. De blev snart två av mina allra bästa vänner och jag besökte dem så ofta jag kunde, tecknade ner deras låtar och lärde mig dem och deras spelsätt och Axel och Elna berättade och delade frikostigt med sig av sina erfarenheter och upplevelser från sitt rika spelmansliv. Det har varit en stor förmån – en ynnest – att få ha haft två äldre människor, två spelmän, till så nära vänner. De har betytt oerhört mycket för mitt spel och för min utveckling som spelman.

Nu finns inte Axel mer. Hans fiol har tystnat. Han har inte gått bort han har gått hem. Elna har mist sin livskamrat. Jag har mist en nära vän och spelkamrat. Södermanlands Spelmansförbund har mist en av sina största spelmän. En epok har upphört.

Tack Axel för allt Du har gett mig under de år jag kände Dig. Tack för allt Du betytt för Södermanlands Spelmansförbund och för den sörmländska spelmansmusiken,

Fortsätt nu att spela där Du är nu, återförenad med alla *gamla* spelkamrater. Himlen måtte ha ett sjusärdeles spelmanslag!

Leif Johansson,
vän och spelman

SLÄNGPOLSKA FRÅN HALLA (SKOMAKAR'N)
Efter Axel Andersson, Nyköping

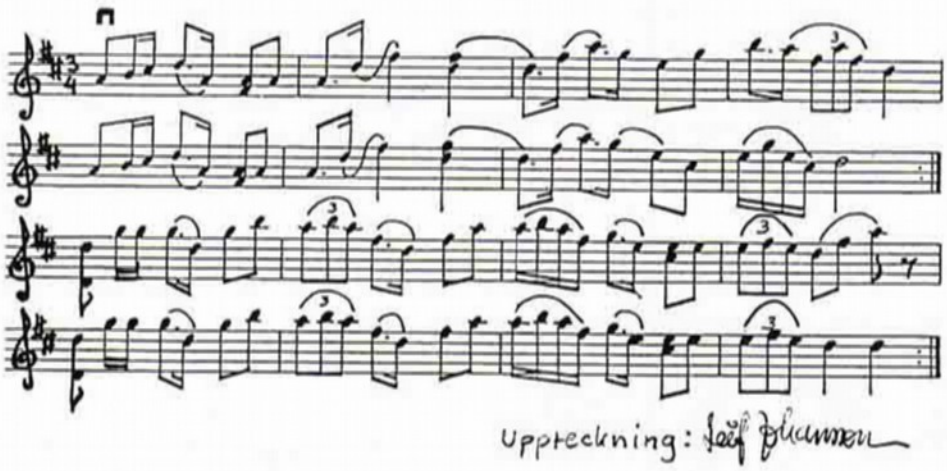

Uppställning till kadrilj – 1700–talet

Här följer den andra delen om svenska danser genom tiderna av HENRY SJÖBERG. Ytterligare avsnitt kommer i följande nummer av SÖRMLANDSLÅTEN.

På 1700-talet får en ny dansform mycket utrymme på dansplatserna. Det är KONTRADANSEN, ursprungligen en engelsk dansform som genom en fransk dansmästare förs över till Paris och som snart erövrar större delen av Europa. Här kan vi återigen tala om två former, den engelska och den franska. Den engelska kontradansen når inte hoven (annat än i England). Den blir däremot mycket populär i de bredare lagren. I Sverige får den vanligen namnet "engelska", men även namn som "tretur", "fyrtur", "sextur" och "åttatur" förekommer.

De senare namnen hänsyftar på antalet personer som dansar i varje uppställning

Den franska kontradansen blir däremot högsta mode vid hoven under större delen av 1700-talet.

Den sprids framförallt i två former. Dels "contredanse anglaise", dels "contredanse francaise". Den första formen är ett direkt överförande av den engelska kontradansen men nu med ny musik och en del andra förändringar. Den andra är enligt franska dansmästare en egen konstruktion. Denna form finns redan i mitten av 1600–talet i England under namnet "square" men den "nya" franska kontradansen har endast uppställningsformen gemensam med den engelska formen. I Sverige blir förhållandet det att man dansar 85% fransk kontradans, som hos oss får namnet kadrilj, och 15% engelska kontradans, som hos oss får namnet långdans.

Att vi vet så mycket om dessa danser beror på att dansmästare, men även intresserade dansare, börjar skriva ner danserna i böcker som bevarats till eftervärlden. De flesta av dessa är handskrifter men även tryckta böcker förekommer.

I Sverige finns dessa kontradansböcker från 1760 fram till ungefär 1820. Men rester av dessa kontradanser lever kvar långt in på 1900–talet. De mest kända är GUSTAFS SKÅL, VÄVA VADMAL OCH RYSKA POLSKAN eller TREPARSDANSEN, som den också kallas. Samtliga dessa återfinns i kontradansböckerna från 1700–talet.

Under 1800–talet utvecklas dessa kontradanser. Från att under 1700–talet huvudsakligen dansats av 4 par på linje eller i fyrkant skapar man nya kontradansformer för hur många par som helst. Den tidigaste formen var ANGLAISE som kom att inleda balerna ända fram till 1850 då den ersätts av PROMENADPOLONÄS. Den senare formen kom att kallas FRANSÄS eller FRANSK KADRILJ.

En släkting till fransäsen är den svenska KADRILJEN som troligtvis är påverkad av fransäsen men har den tidiga kadriljens uppbyggnad med vers och refräng, d.v.s. man har en inledning (t.ex. en stor ring) varefter följer t.ex. komplimang, figuré och dambyte varefter man dansar en ny inledning t.ex. damernas ring varefter följer samma refräng som tidigare. Kadriljen har oftast fem avdelningar. Fransäsen är däremot det vi kallar svitdans. Med detta menas att dansen är uppbyggd av fem olika danser med fem olika melodier. Det speciella med kadriljen är att den i stort sett inte förekommer någon annanstans än i Sverige. Den finns i Svensk–Finland men då under namnet svensk kadrilj.

I tyska dansböcker förekommer det endast en gång (Klemm, titeln saknas) att en tysk författare nämner att man kan dansa kadriljen med mer än fyra par. Däremot är alla hans dansbeskrivningar för fyra par.

Av Promenadpolonäsen finns två svenska beskrivningar, dels den som finns i svenska danslärares dansböcker från 1850–1890, dels den form som är allmän främst bland folkdanslag.

Dessutom förekommer namnet Kotiljong vid många tillfällen. Den förekommer tidigt som en typ av kontradans med typisk kontradansuppställning men i slutet av 1800–talet förekommer en lekform med samma namn. Det är vanligt att dansböckerna från denna tid tar upp denna typ av sällskapslek. I de flesta fall återger man två typer av kotiljonger, dels en typ med redskap dels en utan. Den här typen av lek eller dans återfinns idag vanligen som en inledning till olika typer av fester där man genom olika system försöker para ihop män och kvinnor.

VALSEN GÅR – 1800 – TALET

Trots att kontradansen har en stark ställning när 1800–talet inleds är det en ny dansform som snart kommer att helt ta över scenen. Det är VALSEN, som uppstår redan i slutet av 1700–talet men som får sin stora spridning i början av 1800–talet. Eftersom det är en dansform som överlevt i över 200 år är det naturligt att den genomgått en hel del förändringar. Förändringar är kanske fel ord, det är snarare fråga om att hitta nya varianter på ett gammalt tema och det har dansmästarna varit bra på. Men oavsett vad man kallar dessa varianter är det fortfarande frågan om samma grund, nämligen att svänga runt ett varv på två takter i valsbana. När man talar om varianter kan man som exempel ta de valser som G.E. Lindell presenterar i sin dansbok 1907. Han nämner och beskriver: Svensk vals, Böhmisk vals, Spansk vals, Anglosachsisk vals, Tyrolervals och Valse Mignon.

Men på 1840–talet kommer några valsvarianter som bara har tresteget gemensamt med ursprungsvalsen. Den första är SCHOTTISEN som i sin ursprungliga form har lanserats redan på 1830–talet men tillfälligt slås ut av nästa dansfluga från Paris nämligen POLKAN. Den kallas av några forskare för århundradets dansfluga men trots allt så står sig nog den ursprungliga valsen som nummer ett. Såväl schottisen som polkan är direkta valsvarianter men till ny musik och det är väl belagt att dansmästarna bygger sina nya varianter på valsen. Men det kommer ytterligare en dansform vid denna tid. Det är MAZURKAN och den får en relativt stor spridning mest i hov – och borgarkretsar. Att den inte blir populär på enklare dansställen hör säkert samman med att den vanligen dansades i kadriljform och fordrade en hel del träning för att man skulle kunna lära sig den.

Som tidigare nämnts lanserades schottisen redan på 1840–talet men fick stå i skuggan av polkan under många år. Men schottisen går mot en ny vår när en variant skapades i Paris på 1880–talet. Den får namnet PAS DE QUATRE och blir känd hos oss under namnet hoppschottis.

Det som skiljer den från den tidigare schottisen är en snabbare musik vilket medför att man hoppar både i indansningen och i omdansningen.

Den här moderna schottisen blir mycket populär under första hälften av 1900–talet och efter devisen "Kärt barn har många namn" så kallas dansformen allt ifrån "patrikat", "padekatt", "pellekatt", "spader dam" till "sparka katt".

Polkan däremot blir mäkta populär redan från början. Den första tryckta dansboken med polkabeskrivning kommer ut 1844 och den innehåller en polka i 10 turer samt en del aforismer om polkan. Nästa bok utkommer 1845 och den innehåller en polka–kadrilj i 18 turer samt en rundpolka i 12 turer. Sedan finns polkan beskriven i de flesta dansböcker som kommer ut under 1800– och 1900–talen.

Det som gör polkan extra intressant är det faktum att det tydligen finns en polka före polkan. I Skåne förekommer en form som kallas hamburgerpolkett och som kan ledas tillbaka till tiden före polkan. Samma dansform finns i flera delar av Sverige under olika namn. Så till exempel kallas den i Floda för Hagervals.

En tysk danslärare FriedrichAlbert Zorn skriver i sin bok Grammar of the Art of Dancing att när han kommer till Paris på 1840–talet och ser polkan, visar det sig att det är samma dansform som han lärt ut i Ryssland redan 1835.

Mazurkan finns beskriven första gången i Sverige 1846 men då med kadriljformation. Det finns inga klara belägg att den dansen fått någon som helst spridning i Sverige utan det är den senare, POLKA–MAZURKAN, som kommer att dansas.

En tysk modedans från 1850-talet kommer att ingå i polkamazurkan. Den heter ursprungligen TYROLIENNE, men får i Sverige namnet HAMBOPOLKETT. Den kommer ganska snart att leva ett eget liv och får många dialektala namn. I Södermanland kallas den vanligen för GUBBSTÖT och i Skåne för RUMPEDARRA . I Västerbotten förekommer namnet SMÅSPRINTA. Ytterligare en avläggare till polka–mazurkan är värd att nämnas. Det är HAMBO men den får sin blomstringstid först på 1900–talet.

I slutet av 1800–talet uppstår så en hel del gammaldansvarianter som känns igen på att de har flera turer. Danser som VARSOVIENNE, WIENERKREUTZERPOLKA, PAS D'ESPAGNE med flera når en viss popularitet och flera av dem tas upp av den folkdansrörelse som växer fram i början av 1900–talet.

Spelmansstämma på Elektron i Gnesta Lördagen den 1 februari 1997

0900–1130 **Danskurs** (slängpolska, småländsk) med Eva Edberg, Britt–Marie P, Birgitta L
0900–1130 **Låtkurs** (sörmländsk nyckelharpa) med Ingemar Skoglund
Kursavgift (båda) 100 :- och föranmälan

1200–1330 **Konsert** med Erik Pekkari, Rajtan Band (Fred Lane, Thomas Lundqvist och Kjell Westling)
1500 **Barnföreställning** med "Kofferten" (Thomas Lundqvist)
1400–1700 **STÄMMA**
1700–2300 **Dans**, spellista

Servering
Upplysningar och föranmälan
till kurser och scenspel
Pär och Marianne 0158–126 28
Sten 0158–103 04
Arr. Spelmän från bygden och Folkets Husföreningen

Allverksamhetshelg 4–5 jan 1997

Scandic hotell i Södertälje

Arr. **Södermanlands Spelmansförbund, Sörmländska Ungdomsringen och Ungdomsringen Stockholms distrikt**

Ur programmet:
Staffans sånger med Christina Frohm
Spel till dans
Sekelskifteskläder med Kerstin Stenhols
Sörmländska polskor med Kent Seiboldt
Valsformer med Henry Sjöberg
Moderna danser till gammal musik med Jan Amboldt
Jitterbug med Ivan & Elisabet Berggren
Sörmlädnska visor med Anita Hedlund
och mycket mer

Kosstnad för 2 dagar 800:- och för lördag med bal på kvällen 400:-.
Sätt in pengarna på postgiro nr 38 73 16–3 senast 1 december.

VEM SKALL DENNA VIMPELEN HAVA – OCH VEM HADE DEN FÖRST?

I en jubileumsbok som utgavs till Västerås gymnasiums 300–årsjubileum 1923, Camenæ Arosiensis, berättar latinlektorn Charles Bengtsson under rubriken "Skolliv i Västerås i gången tid" bland annat om den pennalism som rådde där liksom på de flesta andra håll. Det handlade inte bara om kamratförtryck: även undervisningen var enkel och brutal och bedrevs med hjälp av grova björkris.

Första året i gymnasiet var en svår prövning för skolpojkarna, men mot slutet av vårterminen, vid Valborgsmäss, anordnades en fest på primanernas (förstaklassarnas) bekostnad. Då togs de upp i kretsen av äldre gymnasister, för att få vara med och plåga nästa årskull till hösten. I äldre tider tycks kalaset ha hållits någon gång under höstterminen, men det flyttades så småningom till vårterminen. I slutet av 1700–talet firades det vid Valborgsmäss.

Jag citerar Bengtsson (som i sin tur citerar konsistorienotarien J.V.Sjöqvist, gymnasist i Västerås på 1820–talet; hans skolminnen publicerades i Westmanlands Allehanda 1894):

"Längre tillbaka, säger den författare, vars skildring jag i det följande kommer att begagna, hade denna urgamla glädjefest hållits på något av stadens värdshus, och vid dessa tillfällen hade inbjudits biskopen, landshövdingen och hela domkapitlet, vilka samtliga inbjudna också brukade infinna sig. Men genom 1820 års skolordning förbjödos djäknarna att besöka 'källare och värdshus', vilket dittills opåtalt kunnat ske. Efter denna tid hölls kalaset i någon större bondgård i närheten. Det tillställdes av pliggarna (förstaklassarna) för de tre övre klasserna, som upptagit dem i sitt förbund. Detta kalas brukade även illustreras av lektorerna, vilka icke ansågo under sin värdighet att med oss dela den gemensamma glädjen. (...) Traktamentet bestod av smör, bröd och ost samt brännvin, öl och dricka jämte punsch. Första dagen voro vi för oss själva. Då förekom den s.k. pliggdansen och bärandet av den s.k. vimpelen." Pliggdansen gick ut på att de äldre gymnasisterna (som kallades kvartaner, skräddare och skomakare) skulle dansa polska med pliggarna en och en tills samtliga dansats omkull, med hjälp av krokben om så behövdes.

"Vimpelen åter bestod av en kittel eller stort fat med öl och en slev i. Därav skulle alla förtära. Medan en var slevade i sig ölet, sjöngs för honom i korus följande sång:

Och vem skall denna vimpelen hava,
Vår vän så god,
Jo, det skall brodern (namnet) hava.
Vår vän så god.
Och luta nu till
Och drick, som du vill, tre klunkar
Å rad, å rad, å rad,
Så kommer där inte nå' buller åstad.
Och utan buller och utan bång
Skall denna vimpelen hava sin gång
Till ljusan dag.

Att gå med vimpelen tyckte alla om, och sången den sjöngs med liv och lust. Det drog ju också ett helt år, innan man fick höra och sjunga den. (...) Och så var man fullfjädrad gymnasist. Tredje dagen efter intagen frukost vandrade man hem till de alldagliga göromålen, kanske något duven efter pimplandet vid vimpelen och punschbålen."

"Vimpelen" är i och för sig ingen okänd dryckesvisa. I Christina Mattssons bok Helan går (1989) finns under samlingsrubriken "Vem skall denna skålen tillhöra" inte mindre än åtta varianter från olika delar av landet, ett urval av vad som finns i Svenskt Visarkiv. Där sammankopplas den med den s.k. stabbdansen som hör ihop med bröllop och så vitt jag kan se inte har den minsta likhet med pliggdansen i Västerås. Utöver vid bröllop har visan bl.a. använts vid fester hos ett skepparskrå på Gotland. Den har alltså haft stor spridning och texterna varierar en hel del. Det står inte nödvändigtvis vimpelen utan också pimpelen eller skålen. Hos Visby Skeppargille dracks skålen ur en pokal försedd med en svängande silverflagga på locket, och då låg det nära till hands att göra en folketymologi. Vimpel eller bimpel är emellertid ett dryckeskärl av något slag, en smula oklart vilket, men snarare något slags ankare än en kanna eller pokal.

Inget av Mattssons belägg – eller något av de andra i Visarkivet – är emellertid så likt Västeråsvimpelens text som den för sörmländska spelmän välkända uppteckning ur A.G. Rosenbergs samling (160 polskor, visor och danslekar uppteckнade i Södermanland 1823–35, tryckt 1876): "En gammal dryckesvisa, oskyldig till sitt innehåll och märklig för sin melodi, som eger en helt religiös anda och för visso står långt framom en mängd andliga sånger, som sjungas inom nutidens pietistiska kretsar." Insamlingsarbetet hade ju Rosenberg gjort som mycket ung, alltså ungefär samtidigt som Sjöqvist lärde sig visan i Västerås:

Vem skall denna vimpelen hava,
Med lustigt mod?
Den skall brodern (Jönsson) hava,
Vår vän, så god.
Och drick, som du vill
Tre klunkar å ra', å ra', å ra'
Så kommer du int' någe buller åsta'.
Ja, utan buller och utan bång
Skall denna vimpelen hava sin gång
Till ljusan dag.

Den enda betydande skillnaden är som synes att hos Sjöqvist andra och fjärde raden är lika. Jag är benägen att betrakta Rosenbergs version som "rätt" – han har ju gjort uppteckningen och bör ha varit noga – medan Sjöqvists minnesbild kan vara litet anfrätt många år efteråt.

Till Västeråsvimpelen finns ingen musik upptecknad. Men en tämligen logisk gissning är ju att den någorlunda överensstämmer med Rosenbergs. Hans folkmusikuppteckningar är arrangerade för piano, men i rekonstruerad version finns Vimpelen i Sörmländska visor I (1983). Visans ursprung är okänt, säger Christina Mattsson, men den var vida spridd i landet på 1700–talet. Det finns textvarianter som är längre och mera komplicerade än denna. I några figurerar en liten stallbroder, vilket dock inte skall tolkas som att den har någon anknytning till hästskötsel. Stallbroder betyder snarast 'kamrat'. ("Kära hjärtans stallbroder" skriver en åldrig Sten Sture d.ä. till sin hustru Ingeborg Åkesdotter Tott i ett brev 1503.)

Kan man utgå från att det finns någon kontakt mellan Västeråsvimpelen och Sörmlandsvimpelen? Det tycker jag faktiskt. Och i så fall tror jag att en fast och någorlunda varaktig tradition i Västerås gymnasium har medfört att skolpojkar från andra trakter har lärt sig visan. (Den

sjöngs inte ofta, men den fastnar lätt i huvudet.) Med dem har den spritts ut i landet. Som präster, skollärare, klockare, kantorer, informatorer och naturligtvis slottsherrar har de kunnat lansera visan. Kan den ha tillkommit i Västerås? Där fanns imponerande musikaliska traditioner och ambitioner alltsedan medeltiden. Nja, det är kanske ändå inte så troligt. Den lille stallbrodern i flera andra belägg men inte just de här två, rör till det en smula. För att ha en uppfattning om ifall de stallbroderlösa texterna är korrumperade eller om de andra representerar en linje som har fått senare tillskott, skulle man behöva noggrant analysera alla tillgängliga texter och melodivarianter. Men man kan ju alltid göda sin nyfikenhet med att fundera på om möjligen en vimpel–melodi skulle kunna dölja sig någonstans i de rika samlingarna av musikalier från Västerås gymnasium. Det är två forskningsuppgifter av "höstackstyp" som jag härmed med varm hand överlämnar till hugade spekulanter.

KERSTIN PETTERSSON

Denna artikel ingår, i något mera utförlig form, i en kommande bok med titeln "Två alldeles olika städer. Om utbildning och annat i Eskilstuna och Västerås."

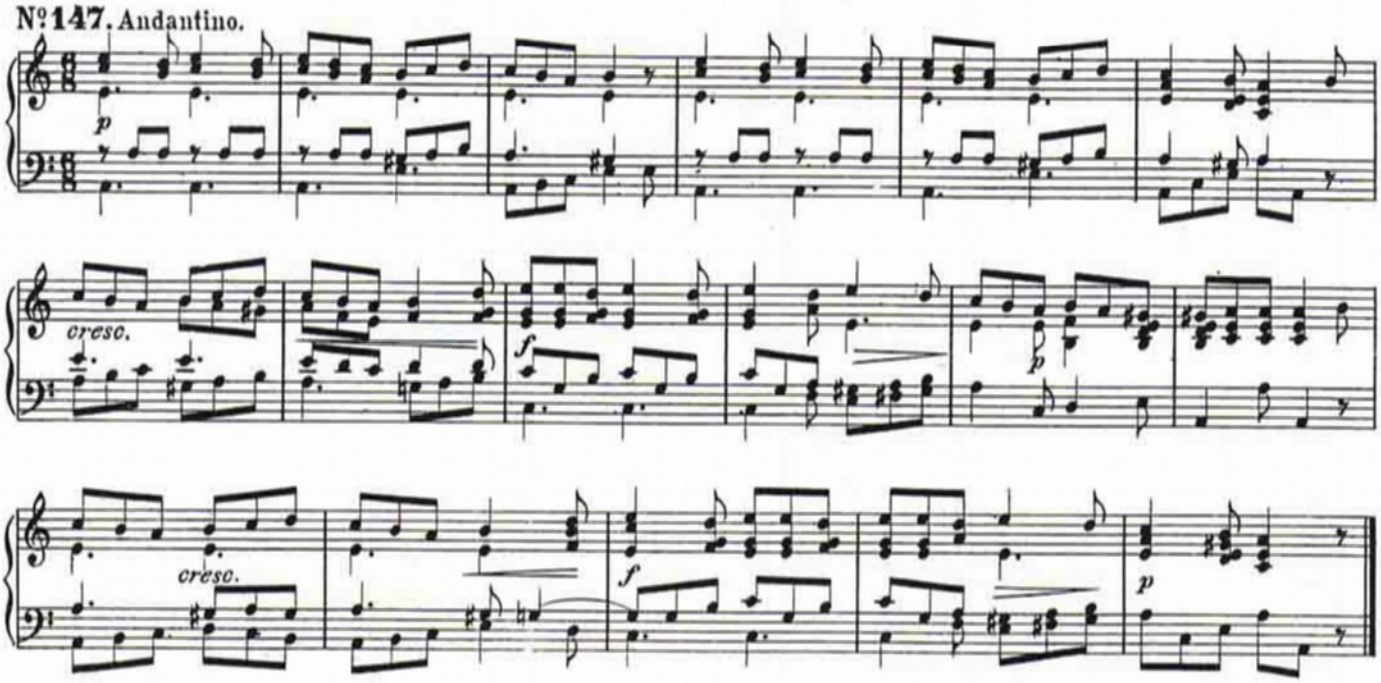

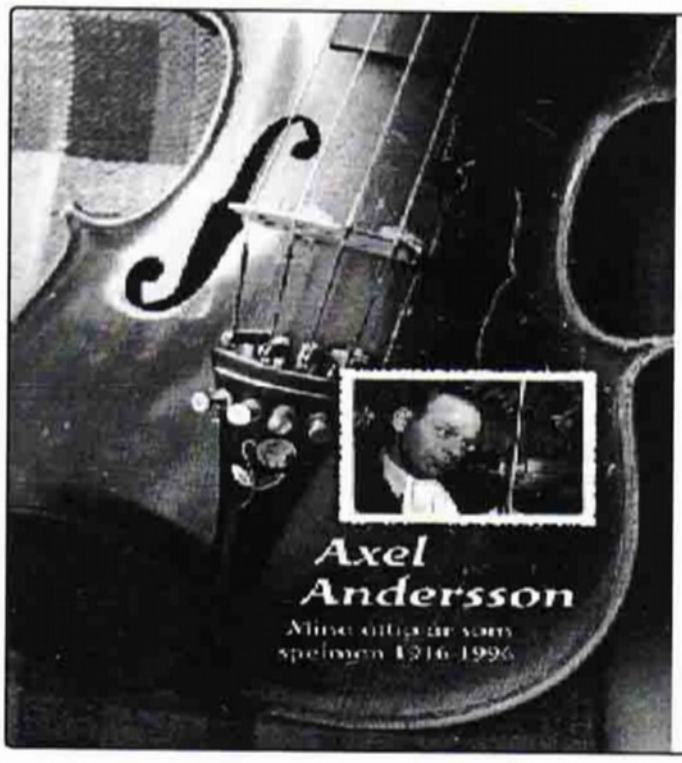

Nu kan du beställa boken

Axel Andersson

Mina åttio år som spelman 1916 – 1996

Boken handlar om Axel Andersson, Nyköping och hans liv som spelman. Han berättar med egna ord om hur han blev spelman och om sitt fortsatta spelmansliv tillsammans med hustrun Elna. Vidare finns 58 låtuppteckningar och avskrifter som Leif Johansson gjort. Boken är rikt illustrerad. En bok för alla spelmän. Priset för de nära 100 sidorna är satt till endast 160 kr. Utgivningen planeras till några veckor före jul

Betalar Du till Södermanlands Spelmansförbunds postgiro 122171--0 före jul, så bjuder vi på porto och expeditionsavgift

Spelmän på Södertörn

Vi var några stycken som träffats för att spela och umgås. Bredvid mig höll Monika på att plocka fram sin nyckelharpa. Mina blickar drogs till harplådans insida, som pryddes av foton. Hon såg mitt intresse och frågade:

– Känner du igen honom?

Det gjorde jag nu inte, men en av bilderna, den på en kraftfull gestalt i hatt och med ring i örat kittlade min nyfikenhet.

– Det är Anders Gustav Jansson från Lännåker, fick jag veta. Då kom jag ihåg. Han är en av de spelmän som finns nämnda i Svenska Låtar Sörmland. Han finns nämnd i text, och förekommer oftare som kommentar "efter svärfadern" till Fredrik Erikssons låtar.

Det visade sig att Monikas man är barnbarnsbarn till Anders Gustaf Jansson. Min nyfikehet var väckt:

– Minns ni något om Fredrik Eriksson eller Anders Gustaf Jansson? Har ni kvar några instrument? Finns det någon i släkten som minns fler låtar än de som är kända?

Vi bestämde att träffas och vid det tillfället fick jag låna häftet "Torpen" (Hanvedens förlag). I detta kan man bl.a. läsa om Fredrik Eriksson:

Han bodde i torpet Kvarnbro (numera övre Kvarnbro) utmed Dalarövägen. I ett brev daterat 1933 till låtupptecknaren Olof Andersson, Åhus, skriver han bl a :

"Jag är född i Södertörn, Österhaninge församling år 1875. Har varit mycket älskad av sång och musik, i främsta rummet Violmusik. Min far och äldste broder spelade viol och även min svärfader och hans far född omkring 1780 har spelat viol. – – De nu nämnda personerna är alla födda i Österhaninge och har varit där hela sina liv. Varför jag ej velat att mina fäders gamla goda Valser, Polskor, Brudmarscher skulle gå förlorade i förtid, Har jag till en del spelat dem. Om det skulle intressera Herr Andersson att undersöka min musik är jag säkrast hemma på söndagar. War då venlig och ring några dagar i förväg till min granne. Telefon Österhaninge 28. Nykvist.

Högaktningsfullt

Fredrik Eriksson, Kvarnbro, Valsta, Stockholm.

Dalaröbuss avgår från södra bantorget förbi Kvarnbro".

Det visade sig att det inte finns så mycket kvar efter Anders Gustaf Jansson. Hans fiol finns ev. hos någon släkting, några foton, inte så mycket mer. Några gamla låtar gömda bland släktingarna blev det inte. Däremot fick jag spår efter en helt annan spelman vid namn Erik Eriksson från Ribbyholm. Släktingar till honom finns kvar i Västerhaninge, men inga låtar.

Varför kontaktades inte t. ex Anders Gustaf Jansson för att skriva ner hans låtar? Han var tydligen en betydelsefull spelman. Insamlingsarbetet bör ha pågått ett bra tag innan Anders Gustaf gick bort 1920. Hur valdes de upptecknade spelmännen ut?

Det står ibland i samlingar att man tecknat upp ett stort antal låtar efter en spelman, men endast några av dem har publicerats. Var finns upptekningarna som inte publicerades? Inte var det väl så, att Nils och Olof Andersson la ner arbete och resor på uppteckningsarbete och sedan kasserade de låtar som inte publicerades?

Vilka övriga spelmän har verkat i Väster- och Österhaninge? Efter letande fann jag:

I nuvarande Västerhaninge

Erik Ahlin, klockare Ringells efterträdare i Västerhaninge kyrka. (Sv.L S. nrs 1, 8, 11, 15)

Johan Bergman, född på gården Hammar (se Sörmlandslåten nr 2–96)

Erik Olsson i Västerhaninge, spelkamrat med

Anders Pettersson (Sv.L.S. nr 14)

Ringell, klockare i Västerhaninge kyrka

Gubben Sjöberg i Västerhaninge och hans spelkamrat

Jan Olof Sjöberg på Muskö (Sv.L.S nr 16)

Magnus Widman, lärare (Sv.L S. nrs 4, 6, 7)

I nuvarande Österhaninge

Anders Bergström, Grindsvreten (nuvarande Jordbro).

(W 408,410,412,422. S.L.S. nrs 180, 187, 188, 190–193).Anses vara den som verkligen lärde Robert Nordström att spela.

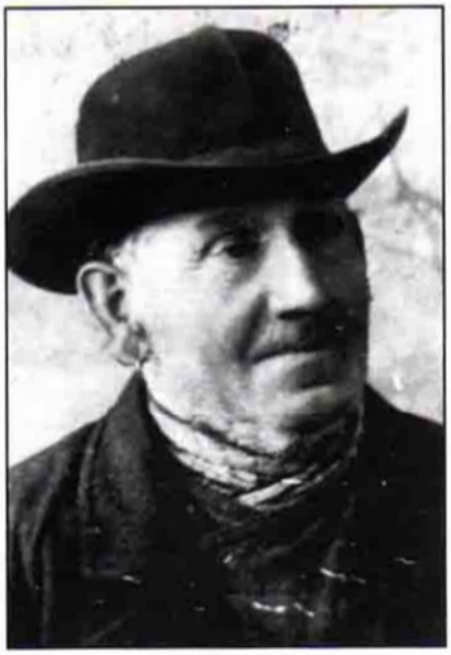

Foto: Linnea Pettersson

Alfred Björklund, Asphagen. Spelkamrat med Erik Eriksson, Ribbyholm

Fredrik Eriksson i Kvarnbro (Sv.L. S nrs 17 – 23). Han fick 2:a pris i gruppspel tillsammans med Otto Eriksson, Svartbäck, vid spelmansstämma i Nynäshamn precis som vid Sotholms härads Hembygdsförenings spelmanstävling 1937. Som solospelman lyckades han inte så bra.

Erik Eriksson, Ribbyholm, erhöll 3:e pris i solospel vid spelmansstämma i Nynäshamn

Lars Erik Eriksson, bror till Fredrik Eriksson.

Lars Erik Eriksson, Årstanäs.

Anders Gustaf Jansson, svärfar till Fredrik Eriksson. I Sv. L står att låtarna 17, 18, 19, 20, 21, 22 och 23 är efter svärfadern, dvs. A G Jansson. Där står också att A G var en ofta anlitad spelman som "synes under en lång följd av år ha haft ett dominerande inflytande i det rika spelmansliv som florerade i Österhaninge för 40 à 60 år sedan." Han spelade ofta på ridbröllop och då ofta tillsammans med Lidar'n.

Erik Jansson i Valsta, Anders Gustaf Janssons fader, enligt Sv.L

Spel Ekman på Dalarö. Han var den äldste kände spelmannen på Dalarö

Spel Nisse i Dalarö, som begärde att få sin fiol med sig i graven.

Lasse i Tallbacken, där dansbanan vid Dalarövägen fortfarande finns att beskåda, (W 403, 413,414)

Robert Nordström och brodern Wilhelm (W 398 – 427)

Sångar'n, en fiolspelman från gården Fågelsången

Edvard Wretman i Kängsta, (i Sv.L.S. står det Österhaninge, men Kängsta ligger strax norr om Ösmo, Nynäshamns kommun).

Källor:

Sv.L.S = Svenska låtar, Södermanland, W = Sörmländska låtar, Gustaf Wetter, S.L. Sörmländska Låtar samlade av O Andersson.

Ingvar och Monika Hedberg, Västerhaninge.

Nils Häggbom

23. VALS

efter svärfadern

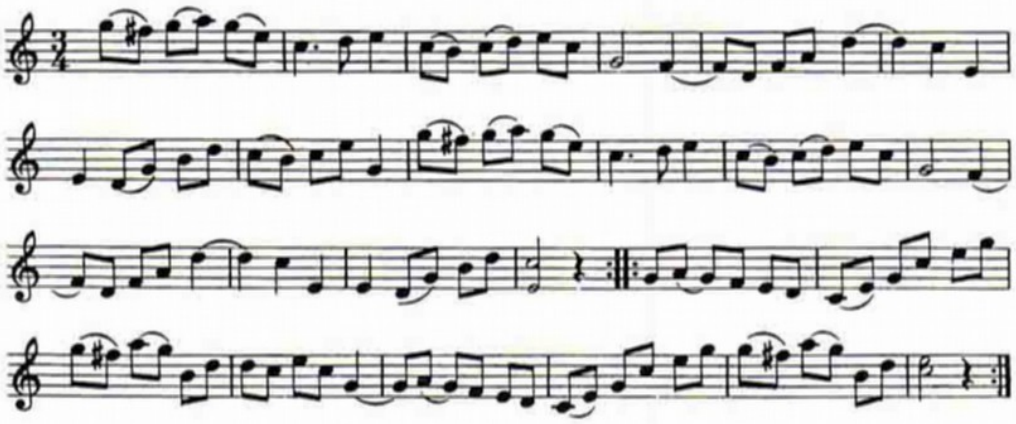

Eriksson tyckte mycket om denna vals och kallade den därför 'Kvarnbrovalsen'.

Boka redan nu lördagen den 8 mars

Eskilstuna den 8 mars 1997

Sedvalig kopp kaffe vid samlingen.
10.00 Spelmansförbundets årsmöte
12.00 Lunch
14.00 Spelmansstämma
Dans på kvällen.

Kallelse till årsmötesförhandlingar
i SÖRMLANDSLÅTEN nr 1 1997

Bidrag till Sörmlandslåten

är välkomna till redaktionens adress eller fax (08–500 312 38).
Skicka bidrag skrivna för hand (gärna läsbara!),
med maskin eller PC.
På Macintosh skriver du med ClarisWorks 2, 3 eller 4.0 och skickar in disketten.
Välkommen med ditt bidrag!

Du missar väl inte våra fina kurser?

Här är de fyra närmaste. Passa på och anmäl Dig!
Ring till Ulf Lundgren, 08-55086464, så får Du hjälp att anmäla Dig!

Kurs nr 8-96	**14 december**
Plats	**TäljeFolkdansgille Björklundsg 4c Södertälje**
Program	**Pröva på att spela hamburska. Att spela polska rätt" är inte helt lätt. Här får Du en god hjälp av Leffe och Uffe. De kan sånt här!**
Deltagarkrav	**Ej nybörjare**
Lärare	**Leif Johansson Ulf Lundgren**

Kurs nr 1-97	**18 januari 1997**
Plats	**Eskilstuna (lokal ej bestämd)**
Program	**Låtar ur Leffler Vi lär oss nya spännade låtar från norra Sörmland ur en av de finaste böckerna och med en av våra bästa spelmän**
Deltagare	**Ej nybörjare Valfritt instrument**
Lärare	**Leif Johansson**

Kurs nr 2-97	**15 februari 1997**
Plats	**Södertälje (lokal ej bestämd)**
Program	**Pröva på att spela slängpolska. Du som önskat att kunna spela lite bättre. Tag chansen och lär Dig av några som verkligen kan**
Deltagarkrav	**Ej nybörjare Fiol**
Lärare	**Ingvar Andersson Birgitta Stenberg**

Kurs nr 3-97	**22 mars 1997**
Plats	**Malmköping**
Program	**Folkmusik på gitarr. Lär Dig mer om hur du kan kompa och vara med och spela och hur mycket som finns att göra med gitarren. Det finns mycket mer än bara tre ackord!**
Deltagarkrav	**Ej nybörjare Gitarr**
Lärare	**Bengt Johansson**

Skivtips till önskelistan

Nu när det drar ihop sig till jul så får vi väl alla funderingar på vad vi skall köpa till julklappar, till oss själva och till släkt och vänner. Det som nästan alltid går hem är skivor. I sanningens namn skall sägas att det inte kommer ut så mycket folkmusik på skiva om man jämför med det som kommer av övrig musik - populärmusik och klassiskt. Men tillräckligt ändå för att jag skall kunna vraka och välja.

Jag har roat mig med att plocka i mina skivhögar och tagit fram några favoriter som jag vill rekommendera. Smaken är ju olika och det jag framhåller här är sånt som jag tycker om. Sörmländskt är det dåligt med, men det finns ju mycket som är bra också på annat håll.

"**Nordan**" med Lena Willemark och Ale Möller kom ut för drygt ett år sedan och många av er hade säkert tillfälle att se den fantastiska konserten med samma namn i Berwaldhallen. Nu kommer nästa skiva och den heter "**Agram**". På skivan medverkar – förutom Willemark/Möller – Palle Danielsson, Mats Edén, Tina Johansson och Jonas Knutsson, samtliga medverkade även på "Nordan". En skiva som rekommenderas för alla som vill ha något extra.

Brekkens Spelmanslag har kommit med "**Storbrekkingen**", en CD för alla danslystna som vill dansa pols i jul. Då kan man inte hitta bättre skiva än denna!

Nils Nordström och Ann–Christina Granfors spelar tillsammans på "**Ur Uppländskt**". Naturligtvis är det låtar från Nisses Bladåkertradition. Mycket personligt och rytmiskt och dessutom lättlyssnat. Per–Ulf Allmo har producerat och sett till att den här ganska okända traditionen har förevigats. **Pers Hans Olsson** och **Björn Ståbi** har vi haft tillfällen höra i Sörmland under hösten. Kultur i Sörmland har producerat en turné genom landskapet, vilket vi tackar för. Dessa två spelmän är ju något av det bästa man kan höra idag och nu har det kommit en ny CD som är mycket välkommen. **Päkkos Gustaf** har fyllt 80 år och hedrats med kunglig medalj. Det blev han säkert glad över och vi kan glädja oss åt en CD med Gustaf och Ole Hjort, som tillssammans ger oss en högtidsstund med härliga Bingsjölåtar.

Välsmidet med underrubriken "Jernbergslåtar och andra" spelas av eliten av spelmän från Uppland. Där finns Curt Tallroth, Sture Sahlström, Sture och Esbjörn Hogmark, Kurt Södergren, Hans Gille, Per Gustaf Jernberg, Jeanette Jansson och Sven Ahlbäck och de spelar huvudsakligen i Jernbergstradition. Sist i raden med julklappstips kommer **Wallmans polskekvartett** med en välspelad dansskiva där nästan allt i polskeväg finns representerat. Fråga efter skivorna i er skivaffär och finns de inte där så kontakta Rotspel som har allt i folkmusik och gärna skickar per post.

Adressen är **Rotspel, Box 70, 129 21 Hägersten**. Obs nytt telefon – och faxnummer 08–991077.

Ingemar Skoglund

MARKNADSTIDNING **B**
SÖDERMANLANDS SPELMANSFÖRBUND

Redaktionsadress: c/o Nils Häggbom
Blidvägen 6, **137 57 Västerhaninge**

BÖCKER, NOTER, KASSETTER OCH SKIVOR FRÅN SPELMANSFÖRBUNDET

Förnya och utöka Ditt folkmusikbibliotekmed våra fina produkter till specialpris

Svenska Låtar, Södermanland
Vårt landskapsdel av det klassiska storverket. 207 uppteckningar. Faksimil av originalutgåvan från 1934.
Pris 70:-

A G Rosenberg, 420 Svenska Danspolskor
från Södermanland och andra landskap. Faksimil efter utgåvor från 1876-1882.
Pris 80:-

Sörmländska Visor del I, II och III
Visor för praktiskt bruk från den sörmländska traditionen. Ett 30-tal visor i varje del.
Pris 20:- styck

A P Andersson
75 låtar och visor från Södermanland och Närke uppteckнade 1880 av skolläraren i Västra Vingåker, August Petter Andersson.
Pris 80:-

August Karlssons låtar
49 låtar från södra Uppland och norra Sörmland som August Karlsson spelade dem.
Pris 70:-

50 Sörmlandslåtar för två fioler
Utgiven till minne av Olof Andersson. Arrangerade av Olof Andersson.
Pris 60:-

Sörmlandslåtar
av C G Axelsson, Flodafors. Utgiven 1960. Egna kompositioner.
Pris 70:-

Sörmländska Visor del I, kassett
Kassett med visor och ramsor hämtade ur våra visböcker.
Pris 70:-

K P Leffler, Folkmusik från Norra Södermanland
Faksimil efter utgåvor från 1899-1900.
Pris 90:-

Morfars fars dansmusik
Berättelser och beskrivningar om den äldre generationens dansnöjen och spelmän och hur traditionen lever idag.
Pris 80:-

Carl August Lindblom
97 låtar ur två spelmansböcker från 1836 och 1856 samt historik om den legendariske storspelmannen.
Pris 90:-

Sörmländska Allspelslåtar
Nothäfte samt kassett med gamla och nya allspelslåtar från vårt landskap.
Pris 40:-

Anders Björklund och Gunnar Nordlinder
Visor & Versar
87 sjömansvisor från alla de sju haven.
Pris 70:-

I den sköna Vingåkersbygden, kassett
Folkmusik från Vingåker med Simmings, Anita Hedlund och Christina Frohm
Pris 70:-

Välkommen till Världen, kassett
Visor och ramsor för små och stora barn från den sörmländska traditionen, med våra bästa vissångare.
Pris 70:-

Josef Krysanders
70 Låtar, Visor och Psalmer
Kompostitioner och arrangemang för två fioler
Pris 70:-

Beställ hem våra böcker, noter och kassetter så här enkelt:
Ring in Din beställning till Leif Epel/Excentric AB telefon 08-99 91 90 eller skriv till adressen Box 2041, 125 02 Älvsjö, så får Du ett paket med faktura på posten. Porto tillkommer på priset.

GAFFE & SPORRE TRYCKERI AB, S-TUNA